

Hitta i Krigsarkivets bestånd. 1.4 Värvade och stamanställda soldater

Under 1500-, 1600-, 1700- och 1800-talen förekom värvat manskap bredvid landskapsregementenas utskrivna och indelta soldater. Under 1880-talet var det värvade manskapet omkring 7 000 man medan det indelta räknade 30 000. Även under 1900-talet, ända fram till 1952, fanns också ett stamanställt manskap bredvid de värnpliktiga.

Arméns och flottans värvade manskap före 1901

Exempel på sådana regementen med värvat manskap är Svea livgarde, Göta livgarde, Livgardet till häst, Kronprinsens husarregemente och alla artilleriregementen (Svea, Göta och Wendes). De värvade förbanden var i allmänhet förlagda i städerna och bildade där garnisonens trupper. På motsvarande vis fanns flera kategorier värvat manskap vid eskadrarna och örlogsstationerna. De värvade vid flottan kallades länge volontärer, men från början av 1800-talet benämndes de istället sjöartillerister. Det var ganska vanligt att manskapet var permitterat under en stor del av året. Den värvade anställdes för en viss tid, vanligtvis tre år. Tidsperioden kunde sedan förlängas. Anställningsavtalen kallades kapitulationskontrakt.

I arkiven finns många handlingstyper som rör arméns värvade manskap. De viktigaste handlingarna för person- och släktforskare är generalmönsterrullor fram till cirka 1885, rekryteringsrullor från 1820-1830-talen och framåt, stamrullor från tiden 1820-1830-talen och framåt. För arméns del finns dessa handlingar dels i respektive regementsarkiv, dels i samlingen generalmönsterrullor. Motsvarande handlingar över flottans värvade manskap finns dels i samlingen "Rullor flottan" (förteckning 503 a-b), främst serierna IVc och VI, samt i eskader/stationsarkiven. I rullorna kan man se när den värvade personen började sin tjänst, hur gammal han var då, hur länge han fortsatte, vilket hantverk han eventuellt hade samt vilken lön han fick. Under 1800-talet anges vanligen även födelseförsamling och namn före värvning. Under seklets senare del kan man även hitta uppgifter om genomgångna skolor.

Det finns också en hel del Domböcker och andra rättsvårdshandlingar bevarade rörande det värvade manskapet.

1900-talets stammanskap vid armén, flottan och flygvapnet

Genom 1901 års riksdagsbeslut fick Sverige ett värnpliktsförsvar. Indelningsverket övergavs. Det skulle dock även fortsättningsvis finnas ett antal fast anställda i manskapet vid varje regemente eller örlogsbas. Antalet varierade från förband till förband. Vid Livregementets husarer (K 3) fanns 1910 inte mindre än 292 sådana anställda. De kallades volontärer. Till manskapet räknades även distinktionskorpraler, korpraler, vicekorpraler, sjukvårdssoldater, hovslagare samt vissa specialbefattningar. Utöver nämnda kategorier fanns även musikvolontärer.

Det fast anställda manskapet indelades i underbefäl och meniga. Underbefälet utgjordes 1945 av graderna överfurir, furir, korpral/konstapel, vicekorpral/vicekonstapel (armén och flygvapnet), flaggkorpral, högbåtsman, furir, korpral (flottan) samt flaggkorpral, överfurir, furir, korpral, vicekorpral (kustartilleriet). De me-

niga vid flottan var 2.klassens sjömän eller 3.klassens sjömän (jungmän).

Volontärerna måste vara 17 år vid antagningen och de kontraktsanställdes för en tid av två till fyra år. Anställningstiden kunde förlängas med ett till två år. En obefordrad volontär fick som längst kvarstå i sex år. Han fick inte vara äldre än 28 år. En befordrad volontär kunde kvarstå tills han var 32 år. De nämnda bestämmelserna gällde för armén i början av seklet. Bestämmelserna ändrades naturligtvis en del under årens lopp, men inte i någon större omfattning. År 1952 upphörde volontärintitutionen.

Här nedan följer några enkla uppställningar över vilken typ av källmaterial som är av störst intresse för släktforskaren vad gäller underbefäl och fast anställda meniga inom de olika vapengrenarna.

Armén

Stamrullorna (-1945) innehåller uppgifter om namn, födelsedatum, grad eller befattning, tidpunkt då graden eller befattningen erhöles, någon sorts identifikationsnummer (inskrivningsnummer eller nummer inom kompaniet), utbildning, tjänsteförrättningar, vitsord, avskedsdatum. Ibland finns ytterligare uppgifter, ibland färre än de som nämns ovan. Stamrullorna finns i respektive regementes arkiv (regementsexpeditionen eller kompanierna/batterierna). Det finns sällan personregister. Stamrullorna ersattes 1945 av rullkort (tjänstekort). Exempel:

- Älvsborgs regemente, Livkompaniet, Stam-, namn- och inmönstringsrullor, serie D I: 1-7.

Rull- eller tjänstekorten (1945-) innehåller i princip samma uppgifter som stamrullorna, men redovisningen är mer utförlig. Där finns också uppgifter om närmast anhörig, eventuell civil utbildning, skytte- eller andra utmärkelsetecken. Rullkorten, ett för varje person, finns i förbandens arkiv. De är vanligen redovisade under mobiliseringsavdelningen, personaldetaljen. Rullkort kan även finnas i andra arkiv; såsom i inskrivningsområdenas arkiv. Exempel:

- Älvsborgs regemente, Stabsavdelningen med regementsexpeditionen, Rullokort (tjänstekort) 1878-1928 (avser födelseår), serie D XI.

Som framgått lades rullkort upp 1945. Det är endast för personer som var i tjänst 1945 och senare som rullkort finns. Däremot kan vissa äldre uppgifter finnas med, eftersom en del sådana överfördes från de äldre stamrullorna när rullkorten las upp.

Flottan

I kompanirullan (1800-talet -1947) finns följande uppgifter om den enskilde: namn, födelseid, födelseort, civilt yrke vid antagningen till sjömanskåren, civilstånd, signalement (ibland med foto), antagningsdatum, tidpunkt för uppflyttning i sjömansklass, avskedsdatum, utförliga anteckningar om den militära skolgången och den därpå följande tjänstgöringen, kompaninumner samt erhållna bestraffningar. I regel finns också vederbörandes inskrivnings-(värnplikts-)nummer angivet. I rullorna upplagda från slutet av 1920-talet kan även finnas anteck-

ningar om närmast anhörig och sjukdomar. Dessa intressanta rullor finns i fyra olika arkiv: Stockholms station (-1937), Stockholms örlogsstation (1937-1955), Karlskrona station (-1937) samt Karlskrona örlogsstation (1937-1955). För att finna en person i rullan måste man veta vid vilken station personen i fråga var anställd och gärna också vid vilket kompani inom stationen. Ibland måste man också känna till inskrivningsnumret; det vill säga det speciella nummer han fick vid inskrivningen. Ibland finns register i inskrivningsnummerordning. Exempel:

- Karlskrona station, 3.matroskompaniet, Manskapsrullor, serie E VI a: 1-112.
- Karlskrona örlogsstation, Manskapsdetaljen, Liggare och kortregister över personalen 1926-1945, serie D I: 1-3.

Rullkort eller tjänstekort för flottans manskap började föras 1947, då de ersatte kompanirullorna. Uppgifterna på rullkorten är ungefär desamma som för armén.

Rullkorten förvaras idag (år 2005) i Högkvarteret, där de ingår i sektion 3 (personaladministrativa avdelningen) i Chefens för Marinen arkiv.

Kustartilleriet

Förhållningsböcker (-1955) fördes i två exemplar. Ett exemplar innehades av personen själv, det andra fanns hos aktuellt kustartilleriregemente. Böckerna fördes fram till mitten av 1950-talet. De uppgifter som finns i dem är ungefär desamma som i kompanirullorna för flottans stammanskap. Böckerna ger en mycket detaljerad kunskap om den enskilde kustartilleristen. Förhållningsböckerna förvaras i antingen Vaxholms kustartilleriregementes (KA 1) arkiv eller i Karlskrona kustartilleriregementes (KA 2) arkiv. I KA 1:s arkiv finns förhållningsböcker endast för dem som var aktiva under perioden 1902-1936.

Rullkort- eller tjänstekort för kustartilleriets manskap började föras 1949. De innehåller ungefär samma information som rullkorten för armén. Även de förvaras (år 2005) i Högkvarteret. Där ingår de i sektion 3 (personaladministrativa avdelningen) i Chefens för Marinen arkiv.

Flygvapnet

Innehållet i förhållningsböckerna (-1945) och rullkorten- eller tjänstekorten (1945-) är ungefär desamma som ovan har redovisats för armén, flottan och kustartilleriet. Förhållningsböckerna är tyvärr synnerligen dåligt bevarade i flygvapnet. Enligt bestämmelserna skulle böckerna föras vid flottiljernas divisioner. De enda bevarade förhållningsböckerna i Krigsarkivet återfinns i Roslagens flygkårs arkiv. Alla andra tycks ha förstörts, vilket är mycket beklagligt. Rullkorten är desto lättare att hitta. De finns i Flygstabens arkiv och de rullkort som är av intresse i detta sammanhang finns i personalavdelningen, där de är ordnade i personnummerordning. Exempel:

- Flygstaben, Personalavdelningen, Tjänstekort (födda) 1876-1952, serie D I.
- Flygstaben, Personalavdelningen, Rullkort (födda) 1891-1963, serie D 2 a-b.

Litteraturtips:

- Artéus, Gunnar (ed); Ett militärt stadsproletariat. Studier av garnisonsmanska-

pets levnadsförhållanden i 1800-talets Stockholm. Meddelanden från Militärhistoriska avdelningen vid Militärhögskolan nr 4. Stockholm 1988.

- Dahlström, Jan; "Vad ryslig lott har en gardist". Det värvade kavallerimanskapet levnadsvanor i 1880-talets Stockholm. Meddelande 60 – Armémuseum 2000. Stockholm 2002.

- Söderberg, Ulf; Personalredovisningshandlingar för militär personal aktiv på 1900-talet. Meddelanden från Krigsarkivet XII. Stockholm 1989